

¶ Louise Vinge (ed.): *Selma Lagerlöf Seen from Abroad/Selma Lagerlöf i utlandsperspektiv. Ett symposium i Vitterhetsakademien den 11 och 12 september 1997*. Stockholm 1998. (= Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien Konferenser 44)

Inte bara Strindberg - *Nicht nur Strindberg* - så kallade Helmut Müssener en av honom utgiven samlingsvolym, och mycket med rätta, ty både Lagerlöf och Lindgren torde ha gått om Strindberg när det gäller antalet översättningar och mottagandet i världen. Angående Lagerlöfs internationella mottagande, så har nog *Nils Holgerssons underbara resa* spridits till betydligt fler länder än verk ur hennes övriga författarskap. Tallösa är de filmatiseringar, parodier och allvarliga romaner som tar upp denna geografiska och didaktiska reseskildring inte bara inom Sverige utan även utomlands. Världsberömd blev figuren genom en tecknad serie i tysk-japansk koproduktion och genom en välkänd svensk möbelkedja vilken genom sina internationella butiker lancerade både den tryckta boken samt en version på kassettband. Tills nu har inte denna internationella spridning kartlagts i sin helhet; inom Lagerlöfssällskapets skrifter har det franska, det ryska och det italienska mottagandet dokumenterats. Det har funnits konferenser kring det internationella mottagandet av en del andra författarskap, t ex om Lindgren (först i fjol i Vimmerby), kring Erich Kästner nu i år i Frankfurt, eller kring Heinrich Hoffmann för några år sedan i Minneapolis. Mest väldokumenterad inom den nordiska litteraturen för barn och ungdom är kanske den världsomfattande spridningen av H.C. Andersens sagor, åt vilkas översättningar många konferenser har arrangerats. Så det fanns föregångare för den nu föreliggande samlingsvolymen både när det gäller nordisk vuxenlitteratur och i den internationella barnlitteraturforskningen.

Den föreliggande volymen dokumenterar den internationella spridningen av såväl Lagerlöfs barn- som vuxenlitteratur. Det kan debatteras över huvudtaget, huruvida *Nils Holgersson* är en barnbok. Det är en utvecklingsroman och en episk skildring av Sverige, det är en lärobok (åtminstone var den ämnad som sådan), det är en etnologisk studie över Sverige och svenska sagor med lokal anknytning och den är en fantasyroman, där det vanliga och vardagliga möter det fantastiska. Dessutom är det en sedelärande be-

rättelse med (ur nittioalets perspektiv delvis tveksamma) moraliska utsagor, fastän det var nog meningen med denna beställningsbok, vilken ändå sprängde genrens ramar med så vid marginal, att den först *inte* längre skulle användas som skolbok alls. Vilka av dessa textelement spelade nu en roll, när det gäller det internationella mottagandet? Att *Nils Holgersson* har blivit en ikon syns bl a i att det kända tyska barnboksförlaget Friedrich Oetinger valde den flygande gåsen med en liten pojke och bakom honom en liten flicka på ryggen som förlagssymbol fastän förlaget själv inte förlägger boken men en del andra nordiska författares. Dessutom finns det en del bibliografiska uppgifter om Lagerlöf i bibliografin av svenska översättningar till tyska (Paul/Quandt) samt den utförliga bibliografin av Lagerlöfs tyska översättningar utgiven genom universitetsbiblioteket i Marburg under medverkan av Gunilla Rising Hintz. En del bibliografiska uppgifter finns även i de ovannämnda Lagerlöfstudierna.

Några av författarna till de ovannämnda undersökningarna är också representerade i denna samlingsvolym. Volymen innehåller bidrag som hölls under en konferens i Lagerlöfsällskapets kuratel och inom ramen av Vitterhetsakademien i Stockholm. Inom bokens pärmar beskrivs mottagandet av skilda delar av Lagerlöfs verk i olika genrer, länder samt olika media.

Den brittiske litteraturvetaren Peter Graves, ansvarig för *Scandinavian Studies* i Edinburgh, skriver både om översättningar och om mottagandet av Lagerlöfs verk i England och i USA. Hans undersökning är mest makrostrukturell och uppbyggd kring tidens recensioner. Stilen hos Lagerlöf ansågs vara, kanske också pga översättningarnas kvalité, som för enkel och barnslig. Bilden av henne som fornnordisk sagoberättare dominerar kritiken. Dessutom finns det kritiker som tycker att en del av översättningarna är för amerikaniserade och vulgariserade, samtidigt som det muntliga i berättartonen ska ha lyfts upp för att passa den amerikanska litterära smaken. Fastän hennes författarskap tidigt jämfördes och sågs i förbindelse med samtida engelska författares, är hon idag nästintill okänd. Jämförbart med tendenserna för andra nordiska författare måste detta anses vara typiskt också för den nästan obefintliga internationaliseringen inom en anglo-amerikansk litterär kanon. Det är tydligen så att vid tjugo- och trettioalets början, i mindre utsträckning även Blixen, Andersen (s. 9) och

Hamsun (s. 17) kända i England. Bland nyare nordiska framgångar skulle kunna nämnas Lindgren, Ekman, Gaarder eller Fredriksson, men också de torde försvinna bakom 'inhemska' författare. Den barriär, som lät Lagerlöf falla i glömska, finns fortfarande och förstärks möjligen ännu mer.

Den belgiska litteraturvetaren Isabelle Desmidt skriver i sitt pågående avhandlingsarbete om översättandet av *Nils Holgersson* till holländska och tyska. Än så länge sysslar Desmidt inte mycket med konkreta textuella förändringar i översättningar utan mest med makrostrukturella ingrepp och eftersträvar en deskriptiv sammanställning av bibliografisk information. Enligt hennes forskning finns en fullständig eller oförkortad version av *Nils Holgersson* varken i Holland eller Flandern trots ett i det hela taget respektgivande antal av översättningar och bearbetningar. Ett alltför förstäligt problem när det gäller den stora tyskspråkiga översättningsmarknaden är att lokala bibliografier kan vara svårtillgängliga, t ex hänvisar Desmidt inte till de ovannämnda tyska bibliografierna, till Paul/Quandt eller specialbibliografien av Rising-Hintz; när hon nämner bristerna i bibliografierna, menar hon tydligen bibliotekskatalogerna. I detta sammanhang finns även en märklig argumentation kring sidouppgifterna i bibliografierna; bibliotekarier brukar med rätta utgå ifrån den befintliga sidonumreringen (24ff.). Dessutom har en del - ofta nästan oundvikliga - tryckfel smygit sig in i den tyska bibliografiska delen. Bortsett från dessa mindre anmärkningar är det ett beundransvärt och omfattande arbete att kartlägga och undersöka alla dessa hundratals texter in situ. Nu återstår bara att vänta tills Desmidt blir klar med sin doktorsavhandling om Lagerlöfs mottagande, med stöd från Belgiska forskningsrådet, och en betydande lucka i forskningen angående internationaliseringsprocesser inom litteraturen kommer att fyllas. Vi får också hoppas att hon arbetar vidare med sina makrostrukturella undersökningar angående nedskärningar och omstuvningar samt bearbetningar, för redan de uppgifter som hon presenterar i denna uppsats är mycket läsvärda.

Även hos den slovakiske litteraturvetaren och översättaren Milan Zitny får vi uppgifter kring den yttre översättningshistorien, den här gången angående mottagandet i en östeuropeisk födelsestat. Hos honom urskiljs tre faser i mottagandet av Lagerlöf som ändå passar in väl med andra länders mottagningshistoria, en tidig sådan, nästan direkt efter sekelskiftet, som på

slovakiska är fortfarande relativt obehindrad. Zitny nämner som kontext för Lagerlöfs tidiga mottagande kring sekelskiftet bl a Strindberg, Jacobsen, Ibsen, Garborg och Hamsun. Lagerlöfs verk tabuiseras sedan under 1950talets stalinism, de anses automatiskt vara reaktionära eftersom hon blev nobelpristagare (hur de gjorde med Laxness som fick både stalin- och nobelpriset är oklart). Men det finns också mera litterära grunder för den avogta inställningen gentemot Lagerlöfs böcker, vilka i den tiden anses vara för mystiska och dekadenta. I detta sammanhang påpekar Zitny även att det finns många skandrahandsöversättningar, mest via tyskan. Däremot, fastän han tar upp Lagerlöfs barnboksproduktion, nämner Zitny aldrig Lindgren som kontext, vars böcker enligt andra källor (jfr t ex Törnqvist i Ørvig 1977 eller Kvint 1997) översattes på sextioalet (alltså fortfarande inom regimen) till slovakiska. Det verkar som om Zitny ändå lägger tyngdvikten hos Lagerlöf som vuxenboksförfattare. Han hävdar i övrigt att angående barnlitteraturen så var man "dubbelt så försiktig" med att lancera böcker vilka kunde vara ideologiskt tvivelaktiga med dåtidens mått. Han avslutar med att påpeka en ny renässans för hennes verk.

Även japanskfödda Noriko Thunman undersöker den allmänna översättningshistorien av Lagerlöftexter i Japan. Liksom i Slovakien (se Zitny) finns många indirekta översättningar av Lagerlöfs verk, främst via tyskan och engelskan. Thunman har gjort det ambitiösa försöket att rekonstruera dessa förlagor, där det har varit möjligt. Enligt henne kan översättningarnas roll som viktiga förmedlare efter öppningen mot väst ej underskattas. Enligt Thunman finns det olika grupper av översättare, sådana som är barnboksförfattare, sådana som är författare av vuxenböcker eller lyriker, och en grupp som hon kallar för entusiasterna. Det oerhört positiva mottagandet av Lagerlöfs verk ska ses i samband med Sverigebilden i Japan som var mycket optimistisk, som ett rikt land med fred och hög standard. Thunman betonar att det fanns ett dubbelt mottagande av Lagerlöf som vuxenförfattare med värmländsk lokalanknytning samt som ambitiös barnboksförfattare. Det verkar som om en tendens för det tyska mottagandet av Lagerlöf också gäller i Japan, nämligen att författaren sen åttiotalet ses mest såsom författare av barnböcker och sagor. Denna något ensidiga popularitet är kanske ändå att föredra framför komplett glömska som i England eller USA (se Graves).

Översättaren och litteraturvetaren Sarah Death presenterar en spännande redogörelse över sin närläsning, vilket hon brukar börja med innan översättningsarbetet, här av novellen 'Dunungen'. Eftersom hon har en blandad praktisk och teoretisk tillgång till texterna, klargör hon utförligt för sin genderinriktade utgångspunkt. För en nyöversättning av Lagerlöfs novell 'Dunungen' till engelska öppnar sig enligt Death vägar för en nystart enligt nutida litteraturtolkningar; i samband med Graves bedömning av några av de tidiga engelska översättningarna ter sig en sådan även ytterst nödvändig. Death resonerar kring olika översättningsfrågor, hennes presumptiva förslag till en amerikaniserande titel såsom 'Baby bird' för dunungen verkar däremot någorlunda problematisk ur svensk synvinkel; den har visserligen en allitererande grundlaga, men för svenska öron verkar den alldeles för vardaglig, inte minst för att begreppet används även i reklam-sammanhang och 'Baby bird' saknar de associationer av förnämhet (jfr Andersens saga om den fula Ankungen som Death drar in själv) eller till lättheten och mjukheten av ett dun eller ett duntäcke. Översättaren diskuterar angående den svenska titeln att den innehåller oskyldigt erotiska aspekter, det fjäderlika, aspekter av skyddslöshet. Sen följer övertygande analyser av hur Lagerlöfs berättare ifrågasätter den säkerhet som läsaren försöker hitta i iakttagelser och berättandet genom att montera in små ord av insignifikans som leder till tolkningsmöjligheter på flera plan och motarbetar en del av de uttalade meningarna i texten. Med andra ord kommer Death fram till en mycket intensivare textanalys än hos Graves, fastän deras grundläggande utgångspunkter inte verkar så väsensskilda. I Deaths utomordentligt vidsynta framställning skymtar att hon har skrivit sin avhandling om Fredrika Bremer och Elin Wägner och läsaren får känna av hennes erfarenhet som översättare av bl a Victoria Benedictsson, Carina Burman, Inger Edelfeldt, Kerstin Ekman och Wägner till engelska.

Sandra L. Beckett, professor i franska vid Brock university i Canada, skriver inte om översättningar eller om det franska mottagandet i allmänhet, utan om en specifik fransk läsare, nämligen författaren Michel Tournier. Speciellt angående *Nils Holgersson* kan hon påvisa ett inflytande på olika nivåer, när det gäller bl a motiv, konceptionen av vildhet och äventyret, leken, initiationen, nattens fascination, eller rentav en idé av spegling, där direkt erfarenhet sätts mot en trögare skolinläring. Tourniers återberättelse

av Robinson är tydligen en bästsäljare inom Frankrike och den fransktalande världen, som har sålts i miljontals exemplar. En gemensamhet för författarna, Lagerlöf som Tournier, är att de båda skriver för vuxna och barn. Ytterligare en facett i framställningen är att Beckett har intervjuat författaren och därmed kan kontextuera jämförelserna med det som är Tourniers egen uppfattning av utsträckningen av Lagerlöftexternas spår i hans egna.

Jennifer Watson Madler, assistent professor i Wisconsin, sysslar inte enbart med översättning, utan även med bearbetning och dramatisering av *Herr Arnes penningar* (1903) i Tyskland, en fråga som ligger nära temat hon disputerade på. Hon tar upp översättning som ett kulturvetenskapligt fenomen i en framställning av hög klass och visar i detalj hur Lagerlöfs *Herr Arnes penningar* inte bara översattes och bearbetades på tyska, utan även lanserades i dramatiserad form. Här introduceras en oerhört intrikat historia om hur en av Lagerlöfs mest diskuterade och kända noveller har använts och omarbetats till en teaterpjäs - och det är värt att noteras - mot Lagerlöfs vilja i Tyskland. Ytterligare en godbit i framställningen är, att Lagerlöf sedan återbearbetar texten, när hon själv ska översätta pjäsen till svenska. Pjäsen röner ingen större framgång varken hos Max Reinhardt som var en av de mest kända regissörerna i sekelskiftets Berlin och bl a introducerade Ibsen för en bredare tysk teaterpublik eller senare i Sverige.

Att pjäsen blev så kritiskt mottagen ter sig som en överraskning, eftersom ingen mindre än Gerhard Hauptmann, en av de mest kända tyska författarna i tiden, kanske mest känd genom den socialkritiska pjäsen *Die Weber* (1892), står för dramatiseringen, som han kallar för *Winterballade* (1916). Hauptmann, som fick Nobelpriset 1912, tar bort allt som kan klassificeras som övernaturligt i novellen och låter förkroppsligandet av skuld-känslor ageras ut antingen av klivna eller helt nya figurer. I hans konception stör en son till herr Arne den hos Lagerlöf noga uppvägda balansen mellan Elsalill och hennes fostersyster Ingeborg, samtidigt som det gör konstellationen mera patriarkalisk. Att herr Arne ignorerar den stundande faran som hans fru har en föräning om, förblir däremot i texten, förmodligen eftersom den aldrig förkroppsligas som ett övernaturligt väsen i Lagerlöfs text. Annars agerar särskilt kvinnorna i Hauptmanns version i överensstämmelse med tidens psykologiska uppfattningar av den s k hysteriska kvinnan, de framställs som dominerade av det undermedvetna. Spännings-

strukturen i novellen bryts också och ersätts med en kristen moral, som inte finns i Lagerlöfs text i samma utsträckning. Kvinnornas uttåg på isen, som Lagerlöf själv ville ändra, tas också bort, en av de mest uttrycksstarka scenerna i novellen och, någonting som Watson Madler inte kunde ta upp i sammanhanget, senare i Max Stillers film (se Segerberg). Hauptmann anser tydligen, att Sir Archies skuldkänslor i novellen är för 'kvinnliga', och därför erkänner Sir Archie i Hauptmanns version sin skuld i all öppenhet. Därmed förändras motiveringen för hela hans beräknande sätt i novellen, som även den kan sägas vara styrd av ('kvinnligt?') undermedvetna skuldkänslor. Samtidigt som Berghilds hot betyder någonting helt annat också metafysiskt sett i denna konception. Elsalill upplever däremot ett naturalistiskt explicit kärleksmöte med Sir Archie på scen och även mordet äger handgripligen rum på scenen, ett grepp som kan ha varit tänkt som naturalistisk, men som torde ha försvagat spänningsstrukturens effekt ytterligare. Det spänningstekniskt sett effektiva återberättandet bara försvinner i Hauptmanns version. Watson Madler framhåller att denna bearbetning av Lagerlöfs text måste anses vara inflytesrik för Hauptmanns senare stil och verk.

Den amerikanska forskaren Ebba Segerberg betraktar *Gösta Berlings saga* och delvis också *Gunnar Hedes saga (En herrgårdssägen)* enligt narratologiska modeller och undersöker först och främst tidiga filmatiseringar av dessa verk. Hon utgår ifrån en uppträdande berättarfigur som hon kallar för "storyteller". Detta ter sig särskilt utmanande i samband med film, här i stumfilmen, där ingen egentlig berättare finns, eftersom det är svårt att filmiskt återskapa en sådan berättarfigur. Den kände tyske marxistiske litteraturkritikern Walter Benjamins tidiga tes från trettioalet, att det traditionella berättandet dör, kan enligt Segerberg utvidgas. Samma utgångspunkt, nämligen verklighetens och verklighetsuppfattningens splittrande, leder just till att konstruera en ny mening inom (den fiktiva) verkligheten för läsarna respektive åskådarna. För att förbigå och samtidigt konstruera nya lösningar i denna problematik, använder Lagerlöf sig av olika berättartekniker. Dessa förenar hon i en litteraturkonception vilken ska leda till en intimitet som är samtidigt traditionell och nyskapande. Denna intimitet uppnås också av Stiller som försöker lösa berättandets problem inom filmens ramar, fastän med andra medel. Segerbergs undersökning utgör en del av hennes avhandlingsprojekt vid University of California at Berkeley och förenar

filmvetenskapliga, medieteoretiska och litteraturvetenskapliga metoder på ett sätt som ännu sällan förekommer inom europeisk vetenskaplig undersökning.

Margherita Giordano Lokrantz, professor i Italien, diskuterar en mindre känd Lagerlöfnovell, 'Fiskarringen', som utspelar sig i Italien. Dessutom söker hon upp bakgrunden för novellen och intryck för Lagerlöfs brev. För att komma fram till vilka bilder och berättelser samt biografiska reseanteckningar från resan med Sophie Elkan som dyker upp i novellens slutform undersöker Giordano Lokrantz bl a de nu tillgängliga Lagerlöfbreven. De bildar en genomgående röd tråd i många av artiklarna i den föreliggande samlingsvolymen. Giordano Lokrantz rekonstruerar det dåvarande Venedig och Lagerlöfs personliga tolkning av det. Hennes förtjänst är att hon bl a tar upp en ofta förbisedd text och jämför med de lokala berättelserna som Lagerlöfs novell delvis bygger på, samt undersöker hur de har byggts in i Lagerlöfs mycket mera tillspetsade och genomarbetade textstruktur.

Det skulle dessutom vara spännande att undersöka hur Lagerlöf hantear en urban miljö som hon annars ofta undviker i sina texter, både när det gäller *Nils Holgersson* (s o), och Värmlandsberättelserna. I *Dagboken* (jfr Forsås Scott), en av hennes senare texter, tar hon däremot upp upplevelsena i Stockholm och Uppsala hos brodern. I de flesta centrala texterna i författarskapet, som *Kejsarn av Portugallien*, vars naturskildringar har influerat *Ronja Rövardotter*, dominerar landet och dess beskrivning, vad som har påpekats bl a av Vivi Edström. I *Jerusalem* (se Thorup Thomsen nedan), dyker en stadsmiljö, och en mycket smutsig och negativt skildrad sådan, upp. Dessa samband diskuteras i mindre utsträckning hos Giordano Lokrantz, eftersom hon först och främst, säkert också av utrymmesskäl, gör en textintern och 'italienintern' tolkning av bilden av Venedig. Venedig skildras såsom staden i den dåvarande tiden kan ha upplevts av Lagerlöf, som tydligen tog intryck av den historiska dimensionen, vilken staden har att bjuda på i form av historiska tavlor, medeltida berättelser och andra modeller.

Bjarne Thorup Thomsen, verksam vid universitetet i Edinburgh, samman knyter nyare forskning när det gäller litterära geografier och orskskrivningar med två centrala texter av Lagerlöf, nämligen *Jerusalem* und *Nils Holgersson*. Oberoende av om de beskrivna områdena finns utanför texten,

så förmedlar alla narrativa texter en s k "exploration" från terra incognita till terra cognita. Både *Jerusalem* och *Nils Holgersson* beskriver en resa, en förändring från det välkända, hemmastadda, till det okända, å ena sidan till det heliga landet, å andra sidan genom Sverige. Båda berättar också om en hemkomst. Thorup Thomsens tes är att det i *Jerusalem* dekonstrueras en religiös och i *Nils Holgersson* etableras en ny nationell, världslig identitet. I *Jerusalem* har den svenska emigrantgruppen vissa förväntningar angående det heliga landet som snabbt och obarmhärtigt krossas eller som Thorup Thomsen skulle skriva dekonstrueras. I *Nils Holgersson* är det nya projektet att sammanlänka Sverige som en gemenskap även mellan det som ligger längst i söder och längst i norr. En del av hans teser ter sig aningen märkliga, som att det skulle vara typiskt för Lagerlöfs sätt att beskriva att hon inte skulle se det s k 'runda' som också kan finnas i landskap, vilket enligt honom hos henne skulle tjäna till att se enheten just mellan de väsensskilda mosaikstenarna. Även tesen, att det skulle finnas ett enhetligt moderniserande projekt som omfattar båda böckerna med målet att ersätta det religiösa med det världsliga paradigmat och som gör dem till en gemensam text verkar behöva underbyggas ytterligare. Tesen att det i *Jerusalem* skulle handla om en blick uppåt och i *Nils Holgersson* om en blick neråt skulle däremot vara en givande nyläsning av det som han kallar ett moderniserande projekt. Det teknikbundna perspektivet uppifrån, mera likt vyn från ett flygplan än från en gåsrygg, gör trots den sagolikhande undertonen berättarens blick på den idylliska landsbygden just till en närmast urban, modernistisk upptäcktsfärd och bildar därmed en tydlig kontrast till Lagerlöftexternas uppenbara vägran att ta itu med det dåtida moderna flanörernas Stockholm.

Helena Forsås-Scott, docent i London, analyserar *En dagbok* i samband med en vågad tes där hon tolkar in en slags omvänd användning av stereotypen om den manliga konstnären, den manliga berättaren eller den manliga huvudfiguren som måste döda kvinnan för att uppnå en egen distinkterad (konstnärlig) identitet. Hur denna mekanism fungerar har bl a tagits upp av Elisabeth Bronfen i hennes omdiskuterade avhandling, som Forsås-Scott inte nämner i det här sammanhanget. Däremot räknar Forsås-Scott med grym humor de manliga liken och kommer fram till att Lagerlöfs alter ego i den autobiografiska fiktionen med nöje tar livet av manliga protago-

nister, låter dem falla i glömska, ser dem med nöje försvinna ur sitt liv och besiktigar med glädje manliga lik. Forsås-Scott menar att detta är en syn på livet och på det manliga som den vuxna författaren har kommit fram till och som hon i efterhand projicerar på den unga huvudpersonen i *Dagboken*. Så Forsås-Scott driver sin övertygande tes att Lagerlöf i denna till synes anspråkslösa och "sanningsenliga" berättelse följer olika medvetna projekt och strategier. För det första låter hon den problematiske fadern försvinna helt enkelt igenom att han knappast dyker upp i texten, vilket skymmer hans tydligen centrala ställning i familjen under författarens barndom. Dessutom döljs tidiga kränkningar av den ofta förbisedda flickan i det medvetna författarprojektet. Samtidigt dekonstruerar Lagerlöf enligt Forsås-Scott tidigare tolkningar av hennes biografi. Särskilt undersöker Forsås-Scott den av den Hamburgiske professorn Walter Berendsohn, som i tidens anda sammanbinder biografisk information med citat ur utvalda brev samt citat ur de fiktiva verken och destillerar en stillsam och medveten, 'ren' författarbegåvning.

Förtjänstfullt med den föreliggande volymen är att den öppnar nya vyer när det gäller den internationella forskningen om Lagerlöf, vilket även förmedlas till en bredare internationell publik genom att de engelska texterna har fått en svensk och de svenska texterna en engelsk sammanfattning. Bredden i den aktuella forskningen om Lagerlöf hade knappast kunnat illustreras på ett mera givande sätt.

Astrid Surmatz, Universität zu Köln